

УДК 316.4

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-1-56-62

Степаненко Вікторія Іванівна,

доктор педагогічних наук, доцент,

професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна.

stepanenko.viktoriiia@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5793-3069>

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ГРОМАД В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні актуальними є наукові дослідження, які стосуються питань щодо створення єдиних підходів до розробки інклюзивної політики держави з урахуванням сучасних викликів, зокрема функціонування в умовах воєнного стану (Мельнік, 2022), а також щодо перспектив інклюзивного розвитку в контексті повоєнного відновлення країни (Національний інститут стратегічних досліджень, 2022; United Nations Development Programme, 2024;). Інклюзивний розвиток – багатофакторний, багатовимірний процес, в основі якого покладена ідея взаємодії усіх його суб'єктів з боку як учасників, так і користувачів його результатами. Інклюзивний розвиток акцентує увагу на інклюзивному добробуті, що будується на соціальній справедливості, захисті прав людини і громадянина та екологічності (Філіппова & Єрмак, 2019). Соціальний аспект інклюзивної політики полягає в забезпеченні можливостями і ресурсами, які необхідні для участі в економічному, соціальному та культурному житті, досягненні рівня життя та добробуту, що відповідають нормальним стандартам (Мельнік, 2022).

Громади зацікавлені у збереженні їхньої соціальної та економічної активності, швидкій адаптації різних категорій населення (зокрема, вимушених переселенців, осіб з інвалідністю, людей похилого віку тощо) до нових реалій життя в умовах війни, що

підкреслює актуальність та обумовлює необхідність розв'язання проблем, пов'язаних з появою нових форм нерівності, провадження ефективних заходів та використання засобів щодо запобігання негативним соціальним проявам через виключення певних груп населення із суспільного життя (Чвертко & Вінницька, 2023). Залучення (інклюзія) якнайширшого кола суб'єктів до відновлення є загальною ціллю Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України поряд зі збереженням соціальної згуртованості, посиленням солідарної відповідальності суспільства за відбудову країни, досягненням збалансованості економічного та соціального розвитку, забезпеченням безпеки та стійкості (Національний інститут стратегічних досліджень, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інклюзивного розвитку набула великого поширення в науково-практичному дискурсі як на національному, так і глобальному рівнях, включена до стратегічних завдань багатьох міжурядових організацій, є імперативом соціальної політики на регіональному рівні та визнається як одна з ключових умов забезпечення добробуту людей, якості життя, розширення можливостей розвитку (Продіус, 2019). Так, Л. Ємельяненко, В. Петюх, К. Дзензелюк, розглядаючи специфіку інклюзивного вектору суспільних перетворень, виявлено основні ключові аспекти інклюзивного зростання, серед яких у соціальному контексті виокремлено

соціальний захист, недопущення дискримінації, соціальну інтеграцію та активізацію участі соціальних інститутів (Ємельяненко, Петюх & Дзензелюк, 2019). І. Радіоною розкрито зміст явища соціальної інклюзії, зокрема його підґрунтя (економічне, технологічне, гуманітарне, управлінське) та прояви (форми і способи втілення) (Радіонова, 2020). М. Мельнік наголошено на необхідності розробки єдиних підходів до інклюзивної політики з урахуванням нинішніх викликів, зокрема розглянуто питання її перебудови під час війни, основні напрями для відновлення та покращення соціальних умов громадян України (Мельнік, 2022).

Зарубіжними дослідниками А. Bachfischer, М. Barbosa, А. Rojas, R. Bechler, Е.-М. Schwienhorst-Stich, С. Kasang, А. Simmenroth, S. Parisi, вивчаючи інтервенції інклюзивного розвитку в різних громадах, звернено увагу, що інклюзивний розвиток, орієнтований на громаду, може ініціювати позитивні зміни, але важливим є забезпечення адекватної контекстуалізації та підтримки на місці (Bachfischer, Barbosa, Rojas, Bechler, Schwienhorst-Stich, Kasang, Simmenroth & Parisi, 2023). J. Weber, R. Monne, A. Karisa, S. Grech, D. Schlupkothen здійснено загальний огляд інклюзивних практик для людей з інвалідністю у розвитку громади та звернено увагу, що досі існує відсутність зв'язку між основним розвитком громади та ініціативами інклюзивного розвитку, орієнтованого на громаду, що обумовлює потребу в культурно чутливих, міждисциплінарних стратегіях для досягнення інклюзивних практик, спрямованих на вивчення зв'язків між дослідженнями інвалідності та розвитком громади (Weber, Monne, Karisa, Grech & Schlupkothen, 2023).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних учених, які дають можливість аналізу питань, присвячених інклюзивному розвитку й інклюзивному зростанню, проблематика інклюзивності соціально-просторових утворень є малодослідженою. Актуальним напрямом досліджень є визначення особливостей,

місця та ролі інклюзивного розвитку громад в умовах війни, бачення перспектив їх повного відновлення, залучення до участі в цьому процесі всіх верств населення.

Мета статті – окреслити соціальний аспект інклюзивного розвитку громад в умовах війни в Україні та перспективи їх повного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Ефективність інклюзивного розвитку залежить від загальної політики держави, в тому числі у соціальній сфері як на державному рівні, так й на рівні регіонів, громад, діяльності окремих соціальних інституцій (Філіппова & Єрмак, 2019). Соціальну інклюзію розглядають як «процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності та соціального вилучення, можливостей і ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті, досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя» (Чвертко & Вінницька, 2023, с. 25).

Поняття «інклюзивний» само по собі передає характеристику певного рівня якості, форми, стану об'єкта чи процесу (Павлов, Павлова, Павлов, 2022). Розкриваючи сутність поняття «інклюзивний» у новітньому трактуванні сучасного розвитку, слід зауважити, що вона полягає у посиленні залучення до вирішення проблем соціально-економічного розвитку всіх верств населення та різних за статусом груп, включення до відповідного процесу всіх територій (Продіус, 2019, с. 72). Інклюзивність громади як соціально-просторового утворення визначають як поточний стан та ступінь включеності людських спільнот, які мешкають в межах громади, в певну систему суспільних відносин (Павлов, Павлова, Павлов, 2022).

Інклюзивний розвиток передбачає модель глобалізації, в умовах якої домінують вирівнювальні інструменти, що приводить до скорочення дисбалансів і в соціальному аспекті – до рівномірного розподілу соціальних благ (Луцків, 2019). Оцінювання інклюзивного розвитку територіальних громад має на меті виявлення наявного стану для встановленого

кількісного їх розподілу в межах області, що характеризує мікро, малі, середні та великі територіальні утворення визначення відповідного коефіцієнта варіації показника, його індексу інклюзивного розвитку та порівняння з можливим станом в процесі укрупнення (Павлик, 2021).

До моменту затвердження національної та регіональних стратегій відновлення важливою є участь у цьому процесі представників громад (вивчення думок та потреб потенційних партнерів, бенефіціарів, консультативні й погоджувальні зустрічі, різномірні стратегічні сесії спільно з представниками місцевого самоврядування та громадянського суспільства, сприяння процесам узгодження позицій громадянського суспільства та територіальних громад України тощо) (Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення, 2023).

Однією зі складових інклюзивного розвитку є інклюзивне зростання, а його основним інструментом – «продуктивна зайнятість», яка тісно пов'язана з концепцією соціальної інклюзії, де особливу увагу акцентовано на подоланні бідності, сприянні забезпечення повної та продуктивної зайнятості, зміцненні соціальної інтеграції. Основні принципи моделі інклюзивного зростання: інтелектуальний (освіта та інновації), сталий (цілі сталого розвитку, конкурентоспроможність працівників) та всеосяжний (рівень зайнятості населення, вирівнювання соціальних і територіальних відмінностей) розвиток (Ємельяненко, Петюх & Дзензелюк, 2019). Пріоритетними у концепції інклюзивного зростання є: розвиток людських ресурсів, досягнення повної зайнятості, підвищення кваліфікації працівників, гарантування соціальної безпеки і сталого розвитку (Малий, Ємельяненко, & Дзензелюк, 2018).

Основна мета інклюзивного розвитку полягає у залученні вразливих категорій населення в роботу, інтеграції молоді, жінок, людей з інвалідністю, похилого віку в ринок праці, наданні їм можливості одержання соціальної й економічної вигоди від участі в проєктах. Так, інклюзивний розвиток громад акцентує увагу на:

- заохоченні активних програм на ринку праці;
- розробці молодіжних гарантій;
- розширенні стабільної зайнятості серед молоді;
- підвищенні якості зайнятості;
- розробці методології оцінки зростання зайнятості;
- залученні до співпраці соціальних партнерів.

Зазначені напрями допомагають у:

- полегшенні працівникам переходу до трудового життя;
 - підвищенні шансів окремих осіб знайти роботу;
 - усуненні бар'єрів, які перешкоджають рівноправному доступу до найважливіших послуг (освіта, охорона здоров'я, працевлаштування тощо);
 - зміцненні потенціалу соціальних інституцій;
 - забезпеченні гендерної рівності;
 - створенні потенціалу для залучення осіб з інвалідністю на ринок праці;
 - розширенні доступності професійної підготовки;
 - посиленні соціального захисту населення (Малий, Ємельяненко, & Дзензелюк, 2018).
- Векторами, які забезпечують досягнення мети інклюзивного розвитку територіальних громад, є:
- створення інституційної бази (інтеграція цілей та напрямів інклюзивного розвитку в програми соціально-економічного розвитку територіальних громад; розробка та реалізація спеціальних програм, спрямованих на стимулювання інклюзивного розвитку територіальних громад);
 - інклюзивний підхід до здійснення муніципального управління, формування бюджетів, розвитку інфраструктури територіальних громад, організації медичного обслуговування, реалізації молодіжної і культурної політики, надання адміністративних послуг;
 - розвиток інклюзивного підприємництва;
 - розвиток інклюзивної освіти;

– формування екологічної культури у мешканців територіальних громад;

– організація ефективної системи соціального захисту для мешканців територіальних громад (Жуковська & Дяків, 2021).

І. Мацюк зазначає, що «плани розвитку нашої держави, які були сформовані до 24 лютого 2022 року потребують актуалізації до нових умов життя держави в умовах війни та наданого Європейською Радою Україні на саміті у Брюсселі 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу» (Мацюк, 2023). З одного боку, європейський вибір України призвів до перегляду пріоритетів державної соціальної політики та запровадження відповідних соціальних змін (Палатна, 2019). З іншого боку – збройна агресія з боку російської федерації постає стримуючим чинником інклюзивного розвитку. В таких умовах можливості фінансування заходів розвитку територіальних громад є обмеженими (Мацюк, 2023). Наразі немає достатньо розвинутих соціальних послуг для забезпечення інклюзії (Палатна, 2019). Крім того, інклюзивне суспільство будується на принципах безпеки і комфортності кожної людини (Палатна, 2019), досягнення яких в умовах війни постає складним завданням.

На сьогоднішній день існує нагальна потреба в дослідженні ситуації, яка пов'язана з війною, як в Україні в цілому, так і в окремих регіонах і територіальних громадах. Зокрема, така потреба полягає в розробленні планів відновлення постраждалих територій; відновленні повноцінного життя жителів громад, зокрема вразливих категорій населення (осіб

з інвалідністю, похилого віку, постраждалих внаслідок воєнних дій та ін.); створенні умов для повернення біженців в Україну, а вимушених переселенців – до власних помешкань; відбудові інституцій та їх спроможності; розвитку людського капіталу та побудові більш інклюзивного суспільства (Мельнік, 2022).

Слід також звернути увагу на інструментарій інклюзивного розвитку (стратегії соціальної інклюзії; розвиток інфраструктури; фінансова підтримка підприємництва; спеціалізовані освітні програми тощо), ефективне використання якого дозволить зменшити рівень соціальної нерівності, забезпечити належний доступ населення до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, реалізувати потенціал територіальних громад та відкрити нові можливості для їх інклюзивного розвитку (Філюк, 2023).

Висновки. Отже, в умовах сучасних викликів війни інклюзивний розвиток громад може приймати різних форм. Пріоритетами повоєнного відновлення в соціальному контексті є соціальна згуртованість, активність членів громади, обґрунтоване й адекватне застосування інструментарію інклюзивного розвитку, формування рівних можливостей для всіх громадян, вплив на особливі соціальні групи, забезпечення доступу до гідних робочих місць вразливих груп населення, орієнтація на вирішення проблем, забезпечення безпеки та стійкості.

Подальші дослідження вбачаємо у вивченні ситуації, пов'язаної з війною, в окремих територіальних громадах, пошуку оптимального інструментарію щодо адаптації середовища цих громад до специфічних потреб окремих груп мешканців.

Література

1. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. 2023. URL: <http://surl.li/oookr> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Дзензелюк К. В. Інтегральна оцінка інклюзивного розвитку в Україні на національному та місцевому рівнях. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 4–10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.6.4>.
3. Жуковська А., Дяків О. Вектори та інструменти інклюзивного розвитку територіальних громад. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2021.26.062>.
4. Луцків О. М. Світовий та європейський досвід реалізації моделі інклюзивного розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2019. Вип. 97. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-97-02>.

5. Малий І. Й., Ємельяненко Л. М., Дзензелюк К. В. Імплементація концепції інклюзивного розвитку в практику регулювання зайнятості населення. *Ефективна економіка*. 2018. №12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.13>.
6. Мацюк І. Аналіз можливостей інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. №1. С. 19–27. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27>.
7. Мельник М. А. Інклюзивна політика держави під час війни. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2022. №6(276). С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-6-44-49>.
8. Національний інститут стратегічних досліджень. Концепція стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. 2022. URL: <http://surl.li/mqsuh> (дата звернення: 10.12.2024)
9. Павлик В. П. Механізм оцінювання інклюзивного розвитку сільських громад. *Scientific Collection «InterConf»*, (69): with the proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises» (August 6–8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press, 2021. С. 26–35.
10. Павлов О. І., Павлова І. О., Павлов О. І. Інклюзивність об'єднаних територіальних громад та районів України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82>.
11. Палатна Д. Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота*. 2019. №1 (5). С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4>.
12. Продіус О. І. Проблеми та перспективи інклюзивного розвитку в умовах глобалізації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). №4 (2). С. 71–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-37>.
13. Радіонова І. Функція соціальної політики та соціальна інклюзія в поясненні загальної економічної рівноваги. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2020. №1 (208). DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/208-1/6>.
14. Філіппова С. В., Єрмак С. О. Формування моделі інклюзивного розвитку економіки. *Ефективна економіка*. 2019. №10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.19>.
15. Філюк Д. О. Теоретичні та методичні принципи інклюзивного розвитку сільських територій України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-53>.
16. Чвертко Л., Вінницька О. Інструменти забезпечення соціальної та економічної інклюзії вимушених переселенців в умовах російської агресії проти України. *Економічні горизонти*. 2023. №3 (25). С. 23–35. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286595](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286595).
17. Bachfischer, A., Barbosa, M. C., Rojas, A. A. R. et al. Implementing community based inclusive development for people with disability in Latin America: a mixed methods perspective on prioritized needs and lessons learned. *Int J Equity Health*. 2023. No. 22. P. 147. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-023-01966-8>
18. United Nations Development Programme. Ukraine. Inclusive Development, Recovery and Peacebuilding. 2024. URL: <http://surl.li/rybpn>.
19. Weber J., Monne R., Karisa A., Grech S., Schlupkoth D. (2023). Disability Inclusive Practices in Community Development: A Scoping Review. In D. Muia, R. Phillips (eds.). *Connectedness, Resilience and Empowerment Perspectives on Community Development*. P. 155–172. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-35744-2>.

References

1. Doslidzhennia initsiatyv u sferi povoiennoho vidnovlennia [Study of initiatives in the field of post-war recovery]. (2023). Retrieved from <http://surl.li/oookr> [in Ukrainian].
2. Yemelianenko, L. M., Petiukh, V. M., & Dzenzeliuk, K. V. (2019). Integralna otsinka inkluzivnogo rozvytku v Ukraini na natsionalnomu ta mistsevomu rivniakh [Integral assessment of inclusive development in Ukraine at the national and local levels]. *Економіка та держава – Economy and the state*, 6, 4–10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.6.4> [in Ukrainian].
3. Zhukovska, A., & Diakiv, O. (2021). Vektory ta instrumenty inkluzivnogo rozvytku terytorialnykh hromad [Vectors and tools of inclusive development of territorial communities]. *Регионални аспекти розвитку продуктивних сил України – Regional Aspects of the Development of Ukraine's Productive Forces*, 26, 62–71. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2021.26.062> [in Ukrainian].
4. Lutskiv, O. M. (2019). Svitovyi ta yevropeyskyi dosvid realizatsii modeli inkluzivnogo rozvytku [World and European experience of implementing the model of inclusive development]. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна» – Bulletin of V. N. Karazin*

Kharkiv National University. Series Economic, 97, 17–20. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-97-02> [in Ukrainian].

5. Malyi, I. Y., Yemelianenko, L. M., & Dzenzeliuk, K. V. (2018). Implementatsiia kontseptsii inkluzyvnoho rozvytku v praktyku rehuliuвання zainiatosti naseleńnia [Implementation of the concept of inclusive development in the practice of regulation of population employment]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.13> [in Ukrainian].

6. Matsiuk, I. (2023). Analiz mozhlyvostei inkluzyvnoho rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu [Analysis of the possibilities of inclusive development of territorial communities in the conditions of martial law]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 1, 19–27. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-01-19-27> [in Ukrainian].

7. Melnik, M. A. (2022). Inkluzyvna polityka derzhavy pid chas viiny [Inclusive policy of the state during the war]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Visnik of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 6(276), 44–49. DOI: <https://doi.org/10.33216/1998-7927-2022-276-644-49> [in Ukrainian].

8. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (2022). Kontseptsiia stratehii povoiennoho vidnovlennia ta rozvytku Ukrainy [The concept of the post-war reconstruction and development strategy of Ukraine]. Retrieved from <http://surl.li/mqsuh> [in Ukrainian].

9. Pavlyk, V. P. (2021). Mekhanizm otsiniuvannia inkluzyvnoho rozvytku silskykh hromad [Evaluation mechanism of inclusive development of rural communities]. *Scientific Collection «InterConf»: with the proceedings of the 9th International Scientific and Practical Conference «Scientific Horizon in the Context of Social Crises»*, 69, 26–35 (August 6–8, 2021). Tokyo, Japan: Otsuki Press [in Ukrainian].

10. Pavlov, O. I., Pavlova, I. O., & Pavlov, O. I. (2022). Inkluzyvni obiednanykh terytorialnykh hromad ta raioniv Ukrainy [Inclusiveness of united territorial communities and districts of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-82> [in Ukrainian].

11. Palatna, D. (2019). Inkluzyvne seredovyshe: formuvannia intehrovanoho poniattia [Inclusive environment: formation of an integrated concept]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Sotsialna robota – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Social work*, 1 (5), 20–23. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4> [in Ukrainian].

12. Prodius, O. I. (2019). Problemy ta perspektyvy inkluzyvnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Problems and prospects of inclusive development in the conditions of globalization]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Economy and Management*, 30 (69), 4 (2), 71–75. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-37> [in Ukrainian].

13. Radionova, I. (2020). Funktsiia sotsialnoi polityky ta sotsialna inkluziia v poiasnenni zahalnoi ekonomichnoi rivnovahy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Economics*, 1 (208). DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2020/208-1/6> [in Ukrainian].

14. Filippova, S. V., & Yermak, S. O. (2019). Formation of the model of inclusive economic development [Formation of a model of inclusive economic development]. *Efficient economy – Efficient economy*, 10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.10.19> [in Ukrainian].

15. Filiuk, D. O. (2023). Teoretychni ta metodychni pryntsypy inkluzyvnoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Theoretical and methodical principles of inclusive development of rural areas of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-53> [in Ukrainian].

16. Chvertko, L., & Vinnytska, O. (2023). Instrumenty zabezpechennia sotsialnoi ta ekonomichnoi inkluzii vymushenykh pereselentsiv v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Tools for ensuring social and economic inclusion of forced migrants in the conditions of Russian aggression against Ukraine]. *Ekonomichni horyzonty – Economies' Horizons*, 3 (25), 23–35. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286595](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286595) [in Ukrainian].

17. Bachfischer, A., Barbosa, M. C., Rojas, A. A. R. et al. (2023). Implementing community based inclusive development for people with disability in Latin America: a mixed methods perspective on prioritized needs and lessons learned. *Int J Equity Health*, 22, 147. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-023-01966-8>

18. United Nations Development Programme. Ukraine. Inclusive Development, Recovery and Peacebuilding. 2024. Retrieved from <http://surl.li/rybnp>

19. Weber, J., Monne, R., Karisa, A., Grech, S., & Schlupkothien, D. (2023). Disability Inclusive Practices in Community Development: A Scoping Review. In D. Muia, R. Phillips (eds.). *Connectedness, Resilience and Empowerment Perspectives on Community Development*. P. 155–172. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-35744-2>

Степаненко В. І. Інклюзивний розвиток громад в Україні під час війни та перспективи повоєнного відновлення: соціальний аспект

У статті зазначено, що в умовах воєнного стану в Україні існує нагальна потреба дослідження ситуацій в територіальних громадах, пов'язаних з війною. Зокрема, це стосується відновлення постраждалих територій, повноцінного життя жителів громад, вразливих категорій населення; відбудови соціальних інституцій та їх спроможності; забезпечення належного доступу населення до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг; реалізації потенціалу територіальних громад та відкриття їх нових можливостей для інклюзивного розвитку. Звернено увагу, що в основу інклюзивного розвитку громади покладена ідея взаємодії усіх її суб'єктів. Наголошено на потребі участі в розробці стратегій відновлення на національному і регіональному рівнях представників громад. Визначено мету інклюзивного розвитку, яка полягає в залученні вразливих категорій населення в роботу, інтеграції молоді, жінок, людей з інвалідністю, похилого віку, внутрішньо переміщених осіб в ринок праці, наданні їм можливості одержання соціальної й економічної вигоди від участі в проєктах. Окреслено пріоритети повоєнного відновлення громад в соціальному контексті: соціальна згуртованість, активність членів громади, обґрунтоване й адекватне застосування інструментарію інклюзивного розвитку, формування рівних можливостей для всіх громадян, вплив на особливі соціальні групи, забезпечення доступу до гідних робочих місць вразливих груп населення, орієнтація на вирішення проблем, забезпечення безпеки та стійкості.

Ключові слова: війна, громада, інклюзивний розвиток, повоєнне відновлення, соціальна інклюзія.

Stepanenko V. I. Inclusive Community Development in Ukraine During the War and Prospects for Post-war Recovery: Social Aspect

The article states that in the conditions of martial law in Ukraine, there is an urgent need to study the situations in territorial communities related to the war. In particular, this concerns the recovery of the affected territories, the full-fledged life of the inhabitants of communities, vulnerable categories of the population; recovery of social institutions and their capacities; ensuring proper access of the population to education, health care, and social services; realization of the potential of territorial communities and discovery of their new opportunities for inclusive development. Attention was drawn to the fact that the idea of interaction of all its subjects is the basis of the inclusive development of the community. The need for community representatives to participate in the development of recovery strategies at the national and regional levels is emphasized. The purpose of inclusive development is determined, which consists in involving vulnerable categories of the population in work, integrating youth, women, people with disabilities, the elderly, internally displaced persons into the labour market, providing them with the opportunity to receive social and economic benefits from participation in projects. The priorities of the post-war recovery of communities in the social context are outlined: social cohesion, activity of community members, justified and adequate application of the tools of inclusive development, creation of equal opportunities for all citizens, impact on special social groups, ensuring access to decent jobs for vulnerable population groups, orientation towards solutions problems, ensuring safety and stability.

Key words: war, community, inclusive development, post-war recovery, social inclusion.

